

Ιστορικός πίνακας της Θεσσαλίας κατά την Παλαιοχριστιανική, Βυζαντινή και Μεταβυζαντινή περίοδο

Τα σύνορα της Θεσσαλίας κατά την παλαιοχριστιανική, βυζαντινή και μεταβυζαντινή περίοδο συνέπιπταν με αυτά της αρχαιότητας, όπως τουλάχιστον τα γνωρίζουμε από τον Στράβωνα και τους νεότερους ερευνητές Fr. Stählin, A. Wace, E. Kirsten και A. Philippson: Ανατολικά εκτεινόταν από τις εκβολές του Πηνειού ποταμού μέχρι τις Θερμοπύλες, βρεχόταν δηλαδή από το Αιγαίο Πέλαγος και τους κόλπους Παγασητικό, Ευβοϊκό και Μαλιακό. Νότια συνόρευε με τη Λοκρίδα, τη Φωκίδα, τη Δωρίδα και την Αιτωλία. Δυτικά με την Αθαμανία και την Ακαρνανία, Αμφιλοχία, Μολοττία και Αιθίκια. Βόρεια δε με τις μακεδονικές περιφέρειες Ελιμία και Πιερία.

Από τον 1ο αι. μ.Χ. άρχισε η διάδοση του Χριστιανισμού στη Θεσσαλία, με πρώτη εστία την Υπάτη, που ήταν μια από τις σημαντικότερες πόλεις της, και κήρυκα της νέας θρησκείας τον Ηρωδώνια, που ήταν ένας από τους 70 Αποστόλους.

Κατά τον 2ο αι. μ.Χ. η ύπαιθρος χώρα ήταν τόσο αραιοκατοικημένη, ώστε ο ιστορικός Δίων Χρυσόστομος αναφέρει πως «ό Πηνειός ρεΐ δι' ἔρημου Θεσσαλίας». Μοναδικά κέντρα αστικά, με λίγη κίνηση και ζωή, είναι η Λάρισα, η Υπάτη, η Δημητριάς και οι Φθιώτιδες Θήβες, σύμφωνα με επιγραφή της εποχής που βρέθηκε εκεί: «λαμπροτάτη Θεβαίων πόλις».

Τον 3ο αι. μ.Χ. η Λάρισα ήταν μια από τις ανθηρότερες πόλεις της Ελλάδος, αλλά ο περιγητής Αίθικος την περιγράφει ως «ἐμπλεω παντοίων κακῶν και αἰσχροῶν, φόνου, ἀκολασίας και ἀσελγείας».

Με την άνοδο του Μεγάλου Κωνσταντίνου στο θρόνο και την επικράτηση του Χριστιανισμού, οι Φθιώτιδες Θήβες εξελίσσονται σε λαμπρό χριστιανικό κέντρο, όπως αποδεικνύουν τα σημαντικά αρχαιολογικά ευ-

ρήματα της παλαιοχριστιανικής εποχής και η συμμετοχή των Θεσσαλών επισκόπων στις Οικουμενικές Συνόδους.

Την ίδια εποχή όμως η Θεσσαλία μαστιγείται από επιδρομές και λεηλασίες από θηριοτροφικά και οδικά φύλα που λυμαίνονται την ύπαιθρο και τις πόλεις.

Συχνότερες και πολυαριθμότερες είναι οι επιδρομές των Σλάβων, που αρχίζουν από τον 6ο αι. μ.Χ. και συνεχίζονται επί τρεις τουλάχιστον αιώνες. Το ζήτημα της εποχής που εγκαταστάθηκαν οι Σλάβοι στη Θεσσαλία, καθώς και ο αριθμός αυτών των εγκαταστάσεων, έχει αποσχολήσει πολλούς ιστορικούς, Έλληνες και ξένους. Ένα από αυτά τα ολαθικά φύλα, οι Βελεγιζίται, πιστεύεται ότι κατέστρεψαν τις Φθιώτιδες Θήβες τον 7ο αι.

Κατά τον 10ο αι., την εποχή της βασιλείας του Βασίλειου Β' (976-1025), σημειώνονται οι μεγαλύτερες επιδρομές των βουλγαρικών σιφών με αρχηγό τους τον Σαμουήλ. Το 986 μ.Χ. κυριεύεται η Λάρισα και εξανδραποδίζονται οι κάτοικοί της. Η χώρα υποφέρει τα πάνδεινα μέχρι το 997 μ.Χ., οπότε, κατά τη μάχη του Σπερχειού ποταμού, ο στρατηγός Νικηφόρος Ουρανόσ την απελευθερώνει από τους θάρβαρους. Λεπτομερείς πληροφορίες για τα γεγονότα αυτής της περιόδου μας παρέχει ο Βυζαντινός ιστορικός Γεώργιος Κεδρηνός.

Ακμαίες θεσσαλικές πόλεις αυτής της εποχής αναφέρονται η Δημητριάς, η Λάρισα, οι δύο Αλμυροί, η Φάρσαλος, ο Δομοκός, η Βέζαινα, ο Νεζερός, τα Τρικάλα, οι Γόμφοι, ο Πλαταμών, το Δομένικο κ.ά.

Τον 11ο αι. μ.Χ. εμφανίζονται στη Θεσσαλία οι Βλάχοι ή Κουτοβλάχοι, για την προέλευση των οποίων έχουν διατυπωθεί πολλές θεωρίες από ξένους και Έλληνες ερευνητές (άλλοι τους θεωρούν συγγενείς των

σημερινών Ρουμάνων, άλλοι εκλατινισμένους Έλληνες κατά τη διάρκεια της ρωμαιοκρατίας, άλλοι υποστηρίζουν ότι είναι απόγονοι αυτόχθονος πληθυσμού και άλλοι ότι είναι εκλατινισμένοι πληθυσμοί των Ιλλυρικών χωρών).

Το γεγονός είναι ότι το όνομα Βλάχοι στη Θεσσαλία αναφέρεται για πρώτη φορά στον Εβραίο περιγητή του 12ου αι. Βενιαμίν τον εκ Τουδέλης και σε ελληνικό κείμενο του Νικήτα Χωνιάτη, ενώ αργότερα συναντούμε τη Θεσσαλία στα κείμενα ως Μεγάλη Βλαχία.

Κατά τα τέλη του 11ου αι. οι αλληπάλληλες επιδρομές των Νορμανδών κατερήμωσαν τη Θεσσαλία, αλλά η σωτηρία επέμβαση του αυτοκράτορα Αλέξιου Α', που κατέληξε στη βυζαντινονομαδική συνθήκη του 1156, εξασφάλισε την ηρεμία στην περιοχή για μισό αιώνα τουλάχιστον.

Στη διοικητική διάρθρωση του βυζαντινού κράτους η Θεσσαλία ήταν ένατη επαρχία του θέματος της Ιλλυρίας και στην εκκλησιαστική ο μητροπολίτης της Λάρισας, 23ος στη σειρά των μητροπολιτών του Οικουμενικού θρόνου, επιτοποφορείτο «Υπέριπτος και Έξαρχος δευτέρως Θεσσαλίας και πάσης Ελλάδος» και είχε στη δικαιοδοσία του τις επισκοπές: Θαυμακού, Φαναριοφερσάλων, Γαρδικίου, Τρικκης, Σταγών, Δημητριάδος, Ραδοστίσιου, Σκοπέλου και Σκιάθου, Ζητουνίου, Λιδωρικού, Λιτής και Ρεντίνας. Την ίδια εποχή αναφέρεται αξιόλογη εμπορική κίνηση των λιμανιών του Παγασητικού (των δύο Αλμυρών, της Δημητριάδος, του Πτελεού κ.ά.), χάρη στις ανθηρές αποικίες που είχαν ιδρύσει εκεί οι Εβραίοι, οι Βενετοί, οι Πισάοι και οι Γενουάται, ασχολούμενοι με το εισαγωγικό και εξαγωγικό εμπόριο.

Η Φραγκοκρατία στη Θεσσαλία

κράτησε 18 συνολικά χρόνια (1204-1222) και τη διαδέχθηκε η δεσποτιεία διαφόρων Βυζαντινών ευγενών, όπως ο δεσπότης της Ηπείρου Θεόδωρος, ο γιος του Μιχαήλ ο Β΄, ο Θεόδωρος Βατάτζης, ο Ιωάννης, η οικογένεια των Μελισσητών ή Μαλισσητών και η οικογένεια των Γαβριηλόπουλων.

Το 1309 λεηλατείται η χώρα από τους Καταλανούς για πρώτη φορά και το 1311 ο Καταλανός δούκας των Αθηνών Αλφόνσο, μετά την περιφημη μάχη του Αλμουρού, κυριεύει την περιφέρεια Αλμουρού και Δημητριάδος, μέχρι το 1333, οπότε η Θεσσαλία ξαναγίνεται βυζαντινή επαρχία εξαρτημένη από τον αυτοκράτορα της Κωνσταντινουπόλεως.

Από το 1342 αρχίζει η σερβική κατάκτηση της πολύπαθης περιοχής, στην αρχή ειρηνικά, με την παραχώρηση ορισμένων εδαφών, όπως μας πληροφορούν οι Βυζαντινοί ιστορικοί Κατακουζηνός και Νικηφόρος Γρηγοράς. Το 1346 όμως ο Κράλης των Σέρβων Στέφανος Δουσάν στέλνει τον στρατηγό του Θωμά Πρελούμπο να καταλάβει ολόκληρη τη χώρα, πράγμα που επιτεύχθηκε μέχρι το 1348, οπότε όλα τα Θεσσαλικά φρούρια, εκτός από τον Πτελεό, περιήλθαν στη σερβική κυριαρχία. Τα όρια του κράτους αυτού, του Καίσαρα Γρηγορίου Πρελούμπου, άρχισαν θέρεια από τα Σέρβια ανατολικά έφθαναν στο Αιγαίο και νότια στην περιφέρεια του Πτελεού. Τα δυτικά σύνορα κατ' άλλους τοποθετούνται στην Πίνδο και κατ' άλλους τα Ιωάννινα.

Συγχρόνως, την εποχή της Σερβοκρατίας γνωρίζει μεγάλη άνθηση ο μοναστηριακός βίος. Παλιά ενδιαιτήματα ανανεώνονται και ιδρύονται νέα, όπως συνθέτουν κυρίως στη μοναστική κοινότητα των Μετεώρων, διότι οι Σέρβοι αναγνώρισαν τα χριστόβουλλα και τα άλλα δημόσια έγγραφα, που κατοχύρωναν την ιδιωτική και εκκλησιαστική περιουσία. Γι' αυτό και διατηρήθηκαν οι γαιοκτησίες των Θεσσαλών αρχόντων (Ζευγάρια, Ζευγηλατσία, Λειβάδια, Δάση και ολόκληρα ιδιόκτητα χωριά).

Με την εκστρατεία του Τούρκου σουλτάνου Βαγιαζήτ στη Θεσσαλία το 1396, οι σπουδαιότερες πόλεις της, όπως τα Τρίκαλα, ο Δομοκός, η Λάρισα, η Λαμία και η Υπάτη, «προσεχώρησαν αὐτῷ καθομολογίῃ». Η οριστική κατάληψή της έγινε το 1423 από τον στρατηγό του σουλτάνου Μουράτ Β΄ Τουρχάν Βέη.

Γενικά, η γεωργική κατάσταση της Θεσσαλίας δεν άλλαξε στα πρώτα χρόνια μετά την τουρκική κατάκτηση, αφού οι άρχοντες της γαιοκτησίας αλλαξοπίστησαν για να διατηρήσουν τις περιουσίες τους.

Ο δημογραφικός όμως χάρτης της Θεσσαλίας άλλαξε σημαντικά, επειδή ο αραιοκατοικημένος τόπος συνοικίσθηκε από πολλές χιλιάδες Τούρκων, που μεταφέρθηκαν από το Ικόνιο της Μικράς Ασίας (οι γινωστοί ως τον περασμένο αιώνα Κονιάρδες), που ίδρυσαν στο Θεσσαλικό κάμπο νέα χωριά. Αυτοί οι νέοι Θεσσαλοί αγρότες (τοπιφτησίδες) ασχολούνταν με την καλλιέργεια των κτημάτων που ανήκαν στους γαιοκτήτες, έχοντας με αυτούς δουλοπαροικιακή σχέση (δεν επιτρέπονταν να αλλάξουν τιμάριο αυτοί και τα παιδιά τους) και πληρώνοντας δύο ειδών φόρους: τους νόμιμους, δηλαδή το χαράτσι και τη δεκάτη, και τους αυθαίρετους. Οι λοιμοί, οι ληστείες, οι ιταοδείες, οι πλημμύρες, η ελθονοσία συμπλήρωναν τις δυσβάστακτες συνθήκες ζωής των Θεσσαλών αγροτών, που, γενικά, ζούσαν σε καθεστώς κατοικιοκτησίας και αυθαιρεσιών των τοπικών αρχόντων, γι' αυτό και ο γεωγράφος της Θεσσαλίας Ν. Γεωργιάδης λέει ότι «κατά περιεργον της τύχης συγκυρίαν επανήλθεν εν τω Θεσσαλικῷ πεδίω ανάλογός τις της κατά την αρχαιότητα σχέσεως των πνευστών προς τους κυρίους των». Φατεινή ακτίνα σ' αυτή τη σκοτεινή εικόνα είναι η οικονομική άνθηση, που ακολουθήθηκε από την κοινωνική και πνευματική ακμή, ορισμένων Θεσσαλικών κοινοτήτων, όπως τα 24 χωριά του Πηλίου, τα Αμπελάκια, η Κρανιά Ολύμπου, η Ραψάνη, η Αγιά, η Σελίτσανη, ο Τύρναβος,

η Τσαρίτσανη. Η άνθησή τους αυτή φερόταν στα πρόνομια που είχαν εξασφαλίσει και που επέτρεπαν στους κατοίκους τους να ασχολούνται εντατικά με τη μεταξοκαλλιέργεια, τη νηματοουργία και στη συνέχεια το εξαγωγικό εμπόριο στην Κεντρική Ευρώπη.

Η πνευματική άνθηση και η εκπαιδευτική αναγέννηση ήταν οι ευτυχείς συνέπειες της οικονομικής ευεξίας των κοινοτήτων, όπως οι Μηλιές, η Ζαγορά, ο Τύρναβος, τ' Αμπελάκια, η Ραψάνη, η Τσαρίτσανη κλπ., που κράτησε μέχρι το 1821, οπότε οι Θεσσαλοί συμμετείχαν στον απελευθερωτικό αγώνα ανεπιτυχώς. Μόλις το 1881 προσαρτήθηκε η Θεσσαλία στο νέο ελεύθερο Ελληνικό Κράτος.

Αικατερίνη Σμπυράκη - Κάλαντζη

Επιμελήτρια Αρχαιοτήτων

A Historic Cartography of Thessaly During the Early Christian, Byzantine and Post-Byzantine Period

Αι. Smpyraki - Kalantzi

Thessaly, birth place and cradle of Greek civilization, was extending during the Early Christian, Byzantine and Post-Byzantine period to a quite remarkable area. Its boundaries were: on the east the line starting from the mouth of Peneios River to the Thermopyles; on the south, Locrida, Phocida, Dorida and Aetolia; on the west, Athamania, Acarnania and Amphipolichia; and on the north, the Macedonian districts Elimeia and Pleria. Already by the first century AD, its inhabitants had become Christians, while until the fourth century AD only a few urban centers have been developed, such as Larissa, Hyptai, Demetrias and Phitoides Thebes. The latter, from the years of Constantine the Great on, grew and became an important Christian center as the significant archaeological finds and the research and study of the bishops' lists (*Notitia Dignitatum*) prove.

The geographic amplitude along with the fertility of the land of Thessaly attracted the «interest» – realized in invasions – of a great number of barbaric races and tribes (Visigoths, Huns, Slavs, Bulgarians, Serbs) and nonbarbaric ones (Franks, Catalans).

The Turkish hordes liberated Thessaly from the Serbs only to rule over it for almost five centuries (early fifteenth – late nineteenth century).